

NUTQIY KOMPETENSIYALARNING O'RGANILISH METODOLOGIYASI

Roziqova Ra'no Rustamovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) II bosqich magistranti

ranorozikova1@email.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda nutqiy kompetensiyalarning paydo bo'lishi, rivojlanishi va fanga kirib kelishi haqida qisqacha to'xtalib o'tilgan. Mamlakatimizda nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish borasida izlanishlar olib borayotgan olimlar haqida ham kiritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *nutq, kompetensiya, globallashuv, kompetensiyaviy yondashuv, tayanch kompetensiyalar, fanga oid kompetensiyalar, nutqiy rivojlanish.*

Hozirgi paytda yuz berayotgan globallashuv jarayoni va jamiyatni qayta isloh etish sharoitida yangicha fikrlovchi yoshlarni tarbiyalash ta'lim tizimida ham jiddiy o'zgarishlar qilishni talab etmoqda. XXI asr dunyoning ko'pgina rivojlangan davlatlarida ta'lim mazmunini modernizatsiya qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni amalda joriy etish masalasiga katta e'tibor qaratilmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim – ta'lim oluvchilarda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim turidir.

Mazkur masala yuzasidan Yevropa Kengashi 1996-yilda “Yevropa uchun tayanch kompetensiyalar” mavzusidagi ilmiy-amaliy mavzudagi Simpozium tashkil etib, unda

Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlarning uzluksiz ta'lim tizimi uchun dastlabki tayanch kompetensiyalar belgilangan Yevropa Parlamenti amaliy tajriba vatakliflar asosida 2006-yil 18-dekabrda Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar Uzluksiz ta'lim tizimi jarayonida shakllantirilishi lozim bo'lgan sakkizta tayanch kompetensiyalarni tavsiya etgan. Bular quyidagicha nomlanadi:

1. Ona tilida muloqot qila olish;
2. Chet tilida muloqot qila olish;
3. Matematik savodxonlik, fan va texnikaga oid kompetensiyalar;
4. Information texnologiyalardan foydalanish;
5. O'rganish uchun o'qish va mustaqil bilim olish kompetensiyasi;
6. Ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyasi;
7. Tashabbuskorlik va tadbirkorlik kompetensiyasi;
8. Turli madaniyatlar, qadriyatlarni tushunish va o'z madaniyatiga ega bo'lish kompetensiyasi.

Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tizimi jarayonida shakllantirilishi lozim bo'lgan to'rt xil turdagi tayanch kompetensiyalarni tavsiya etgan:

1. Fikrlash yo'llari yoki ko'p qirrali fikrlashga oid kompetensiyalar (kretiv, innovatsion, tanqidiy fikrlash, muammolarni mustaqil hal eta olish, qaror qabul qila olish, o'rganish uchun doimiy o'qish, metabolish (метопознание)).
2. Samarali ishlash yo'llariga oid kompetensiyalar. Jamoada ishlay olish, hamkorlikda, birgalikda ishlay olish, sohasi bo'yicha samarali muloqot qila olish kabi kompetensiyalardan iborat.
3. Mehnat qilishning samarali metodlari va vositalaridan foydalana olish kompetensiyasi. Axborotlardan foydalana olish savodxonligi. AKT sohasidagi savodxonlik.
4. Dunyoda, jamiyatda yashay olish kompetensiyasi. Fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, o'z kasbi doirasida yuqori cho'qqilarga erishish, shaxs sifatida ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lish.

Janubiy Koreya ta'lim tizimi jarayonida shakllantirilishi lozim bo'lgan oltita tayanch kompetensiyalarni tavsiya qilgan:

1. Soha bo'yicha mavqega erishishga oid kompetensiyalar;
2. Mustaqil bilim olish kompetensiyasi;
3. Muammolarni hal qilish kompetensiyasi;
4. Kreativ fikrlash, ijodkorlik kompetensiyasi;
5. Kommunikativ kompetensiya;
6. Fuqarolik kompetensiyasi.

Dunyo rivojlangan davlatlari orasida O'zbekiston birinchilardan bo'lib barcha uchun muhim bo'lgan mazkur muammoni hal etishga doir konseptual-nazariy asoslar yaratildi va tizimli ravishda amaliyotga joriy etib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, barkamol shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilganligidan kelib chiqqan holda, umumiy o'rta, o'rta maxsus, akademik litsey va kasb-hunar ta'limida o'qitiladigan umumta'lim fanlari mazmunining izchilligini ta'minlash maqsadida tayanch kompetensiyalar hamda har bir o'quv fani mazmunidan kelib chiqqan holda fanga oid umumiy kompetensiyalar belgilanadi.

1. Kommunikativ kompetensiya;
2. Axborot bilan ishlash kompetensiyasi;
3. O'zini-o'zi rivojlantirish kompetensiyasi;
4. Faol fuqarolik kompetensiyasi;
5. Umummadaniy kompetensiya;
6. Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan foydalanish kompetensiyasi kabilar.

Fanga oid kompetensiyalar esa quyidagilar:

1. Nutqiy kompetensiya;
2. Lingvistik kompetensiya.

Biz ta'lim tizimimizda barcha kompetensiyalarni o'zida jamlagan shaxslarni tarbiyalashni maqsad qilib olganmiz. Mazkur maqsadni hayotda o'z isbotini topishda

O‘zbekiston Respublikasining “Talim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dastur”i O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunining qoidalariga muvofiq ravishda, milliy tajribaning tahlili va ta‘lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutular asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo‘ljalni to‘g‘ri ola bilish mahoratiga ega bo‘lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo‘naltirigandir. Ilmiy tadqiqotlar va yo‘nalishlar tahlili bolalar nutqiy kompetensiyalarining turli xususiyatlari hamda ularning ilmiy adabiyotlarda o‘rganilganlik darajasini aniqlash imkonini beradi.

Bolalar nutqini rivojlantirish masalalarini tadqiq etish o‘tgan asrning 50-yillarida boshlangan. 1979-yildan boshlab to bugungi kungacha bolalarga ona tili va o‘zga (rus, ingliz) o‘qitish muammosini o‘zbek olimlari, metodistlari, psixologlarining tadqiqot obyekti sanaladi. (F.R.Qodirova, R.M.Qodirova, G.X.Jumasheva, D.R.Babayeva, D.Abdurahimova, L.R.Mirjalilova, N.Sh.Nurmuhammedova va boshqalar). Barcha tadqiqotlar bolalar nutqini va uning rivojlanishini alohida ajratilgan holda emas, balki katta yoshli kishining Pedagog, ota-ona va boshqalar) bolaga pedagogik ta‘siri bilan o‘zaro aloqadorlikda ko‘rib chiqadilar. Ushbu yondashuv o‘rinlidir, chunki, fandagi zamonaviy tadqiqotlar nutqni shakllantirish va ijtimoiy o‘zaro hamkorlik - o‘zaro bog‘liq jarayonlardir, ammo u stixiyali jarayon emas, degan fikrga asoslanadi.

Bolalarda nutq kompetensiyalarni rivojlantirishni rag‘batlantiruvchi yoki unga to‘sqinlik qiluvchi kuchlarni aniqlash ushbu jarayonga aniq maqsadni ko‘zlagan holda pedagogik ta‘sir ko‘rsatishini tashkil etish kalitidir. V.I.Loginova, Y.S.Lyaxovskaya, V.V.Gerbova, Y.M. Strunina va boshqalarning tadqiqotlarida bolalar ona tili leksikasini o‘zlashtirib olishlarining o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Bolalarning ravon nutqi tadqiqotchilari Y.I.Tixeyeva, Y.A.Flerina, A.M.Lyushina, L.A.Penyevsckaya va boshqalar bolalarning og‘zaki nutqi va hikoya qilishni o‘zlashtirishining o‘ziga xos xususiyatlari, dialogic va monologik nutqning

o‘zaro bog‘liqligini chuqur tushunish asosiga quriladigan ravon nutqni o‘qitish tizimiga asos solishgan. Ular tomonidan bolalar hikoyalari tasniflab chiqilgan bo‘lib, uning asosini fikr bildirish manbasi: predmetlarni tavsiflash, adabiy matnlarni hikoya qilib berish, suratga qarab hikoya qilish, shaxsiy va jamoa tajribasidan misol keltirish, ijodiy hikoya qilishlar tashkil etadi.

Shunisi diqqatliki, M.Sh. Rasulova, N.U. Bikboyeva, A.G. Grigoryans, R.M. Qodirova, F.M. Qodirova, G.X.Jumasheva, S. G‘oziyeva kabi bir guruh olimlar tomonidan bazaviy umumta’lim dasturlaridan samarali foydalanish yuzasidan metodik tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Hozirgi paytda bolalarning yuqori darajada aqliy va nutqiy rivojlanishini, ularning til qobiliyatlari shakllanishini ta’minlash imkonini beruvchi bolalar o‘quvini tashkil etishning maqbul shaklini qidirish ishlari olib borilmoqda. Nazariy va amliy tadqiqotlarda bunday o‘quvning mazmuni va shakllari haqidagi masalalar hal etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *O‘zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dastur”i.: 1997.*
2. *Ishmuhammedov R., Yo‘ldosheva M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent – 2017.*
3. *Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi (darslik). – T. : “Barkamol fayz media”, 2018, -432 bet.*
4. *Barakayevich Q.S., Baxtiyorova A.S. (2021). Xalqaro dastur talablari asosida innovatsion ta’lim muhitini yaratish. Integration of science, education and practice, scientific-methodical journal, 1(02), 132-137*